

Türk Saz Şiiri Bibliyografyasına Ek

Appendix to the Bibliography of Turkish Balladeers

Seyran GAYIBOV*

ÖZET

Azerbaycan'da Sovyet yönetiminin iş başına geldiği 1920 tarihinden sonraki ilk on beş yıl içerisinde yapılan saha çalışmalarında derlenen malzemeler arasında birçok Türk âşığının şiirine rastlayabiliyoruz. Bu durumun ülkede sansür kurumunun aktif faaliyete başladığı 1935–37 yıllarına kadar devam ettiğini görmekteyiz. Çalışmamızda o dönemde yayınlanmış “El şairleri” kitabında yer alan Türk saz şiiri örneklerinden bahsedilmektedir. Kitaptaki şiirler Âşık Ömer'e, Katibi'ye, Gevheri'ye, Karacaoğlan'a ve Nuri'ye aittir.

ANAHTAR KELİMELER

Azerbaycan, saha çalışmaları, Âşık Ömer, Kâtibi, Gevheri, saz şiiri.

ABSTRACT

There is much poetry of Turkish poets in the field studies during the first 10-15 years after 1920 when Soviet administration started in Azerbaijan. This situation went on till 1935-37 when censorship started in the country. In this work samples of Turkish balladeers which exist in the book “Foreign Poets” published at that time are mentioned. These poems belong Ashig Omer, Katibi, Gevheri, Karacaoğlan and Nuri.

KEY WORDS

Azerbaijan, field studies, Ashig Omer, Katibi, Gevheri, balladeers.

* Öğr. Gör., Bakü Qafqaz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Avrupa'da folklor ve halk edebiyatı örneklerinin derlenip yayınlanmasından tahminen iki asır sonra doğu toplumları arasında da milli kültür örneklerine ilginin artması, bu alanda kısa zaman içerisinde çok sayıda çalışmanın yayımlanmasını sağlamıştır. XX. asrın ilk çeyreğinden itibaren daha da hızlanan bu faaliyetler nitelik ve nicelik bakımından birçok eserin meydana çıkmasına sebep olmuştur.

İster Azerbaycan, ister Anadolu veya diğer Türk toplumları arasında yapılan böylesi çalışmalara dikkat edildiğinde eşzamanlılık ve paralellikle beraber bu sahada uğraşı veren kişilerin birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri ve yayınların ekseriyetinden haberdar bile olmamaları gözlemlenmektedir. Özellikle Çarlık Rusya'sından sonraki Sovyetler döneminde kapıların dış dünyaya kapatılması ve bu alanda derlenen malzeme ve yapılan ilmi çalışmaların Anadolu Türk aydınları tarafından bilinmemesi veyahut tersine, Anadolu'da derlenen yazılı ve sözlü metinleri, yapılan ilmi çalışmaları bu ülkede yaşayan aydınların takip edemeyişleri ilmi araştırmalarda bir takım eksikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur ki bu, Sovyetlerin dağılmasından sonra muazzam malzeme birikimi ve ilmi çalışmalarla karşı karşıya kalan her iki coğrafyanın aydınları tarafından zaman zaman dile getirilmiştir.

Bilindiği üzere komünist parti yönetime gelir gelmez halk edebiyatı ve folklor örneklerini sosyalizmin inkişafına hizmet edecek şekilde derlenip incelenmesi doğrultusunda bir takım kararlar almış ve bu bağlamda çok sayıda kurum, dernek, çalışma grubu meydana getirerek zaman zaman buralarda görev alan ilim adamlarının muhtelif bölgelerde derleme yapmaları için seyahatler teşkil etmiş (*bu ilim adamlarının ekseriyeti 1937 yılında Stalin döneminde ya Sibiryaya sürülmüş, ya da kurşuna dizilmiştir*), onların derledikleri anonim ve ferdi kültür örneklerini ilk başta dergi ve gazete sayfalarında daha sonra ise kitap halinde yayınlamalarına olanak sağlamıştır. Sovyetler birliğinin her yerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da yapılan saha derlemelerinde oldukça zengin malzemenin bir araya getirildiği o devirde yapılan yayınlardan anlaşılmaktadır. Burada dikkati çeken önemli hususlardan biri ilk başta seçici davranmayan sansür kurumunun daha sonraki yıllarda oldukça titiz bir çalışma içerisinde bulunmuş olmasıdır. Dikkati çeken diğer bir mesele ise ilk yıllarda derlenen ve yayınlanan materyaller arasında dini ve milli nitelikli olanlara yer verilmiş olduğu halde, daha sonraki yıllarda, özellikle yayınlanan kitapların tekrar neşrinde bu metinlerin tahrif edilerek veya tamamen çıkarılarak yayımlanmasıdır.

Bu dönemde yayımlanmış derleme eserlerinde karşılaştığımız önemli hususlardan biri bunların bazılarında Anadolu âşık edebiyatı temsilcilerinin şiirlerine yer verilmiş olmasıdır. Bu kaynaklardan biri de *“El şairleri”* kitabıdır. Kitabın müellifi Salman Mümtaz’dır (1884–1941). Araştırmacı Azerbaycan’ın muhtelif bölgelerine yaptığı saha çalışması sonucu topladığı âşık şiiri örneklerini kitap haline getirerek birinci cildini 1927 yılında (Mümtaz 1927), ikinci cildini ise bir yıl sonra (Mümtaz 1928) Arap alfabesi ile yayımlamıştır. Kitabın birinci cildinin Latin alfabesi ile tekrar baskısı 1935 yılında gerçekleşmiş olsa da, ikinci cildi müellifin, 1937 yılında Stalin’in yönettiği komünist parti tarafından Pantürkist ve Panislamist damgası ile hapsedilmesi ve 1941 yılında öldürülmesi neticesinde yayımlanamamıştır. Kitabın 1935 yılında gerçekleşen tekrar baskısında bazı âşıkların adlarının ve şiirlerinin yer almaması ise sansür kurumunun “titizliğinden” haber vermektedir.

Araştırmacı Ağalar Mirza, 2005 yılında, kitabın iki cildini tek cilt halinde tekrar yayına hazırlamış fakat araştırmacı bazı müelliflerin şiirlerini “mevzu basitliğinden, estetikten yoksun oluşundan ve aruz eğilimli olmasından dolayı” kitaba almamıştır. Aynı tarihte Cennet Nağıyeva ve Tahire Nuraliyeva Salman Mümtazın doğumunun 120. yılı dolayısıyla adı geçen kitabı tekrar yayına hazırlamışlardır. Bu kitap 1927–1928 yılında yayımlanan orijinal baskıyı aynen korumaktadır.

El şairleri’nin tüm baskıları için söylenebilecek en önemli hususlardan biri Türk âşıklarının şiirlerinin her baskıda yer almış olmasıdır. Kitaptaki şiirler Azerbaycan Türkçesiyle yayınlanmıştır, bu çalışmada bahsedilen şiirleri Türkiye Türkçesine uygunlaştırarak veriyoruz.

Şiirlerine yer verilen âşıklardan ilki, XVII. Yüzyıl âşık şiirinin önemli temsilcilerinden olan Âşık Ömer’dir. Kitapta üstat sanatçının “Sendedir” redifli muhammesi, “Şüphən mi var” redifli murabbası ve “Bilmen kimindir” redifli koşması yer almıştır:

“Sendedir” redifli muhammes metni:

*Gitmerem obandan çıkmasın adın senin,
Söylenmesin hiç bir yerde yemeli zadın¹ senin,
Emim şirin dudakların, bal tadır tadın senin,*

---

¹ her şey

*Küsmeye dilber, barışalım, her kabahat bendedir,
Verseler dünya haracın, bil ki, gözüm sendedir.*

*Girdim dostun bağçasına, nügber² üzdüm yemeye,
Yara bir cüt³ sözüm vardır utanırdım demeye,
Ol kader ki, ben yanarım ayda, yılda görmeye,*

*Küsmeye dilber, barışalım, her kabahat bendedir,
Verseler dünya haracın, bil ki, gözüm sendedir.*

*Girdim dostun bağçasına, gül açmış fincan gibi,
Ağ yüzünde iki hal⁴ var her biri mercan gibi,
Gel soyunak⁵, birge yatak⁶ iki ten bir can gibi,*

*Küsmeye dilber, barışalım, her kabahat bendedir,
Verseler dünya haracın, bil ki, gözüm sendedir.*

*Âşık Ömer giymeseydi ayağının mestini,
Zalim beyler kestirmişti ağ memenin üstünü,
Ben bes⁷ kime şikye edim⁸, aldı sadık dostumu,*

*Küsmeye dilber, barışalım, her kabahat bendedir,
Verseler dünya haracın, bil ki, gözüm sendedir.*

(Mümtaz 2005)

---

2 turfanda
3 gift
4 ben
5 soyunalım
6 yatalım
7 ya, peki.
8 şikâyet

“Şüphən mi var” redifli murabba metni

*Ey gönül, darı fenada göçmeye şüphən mi var,
Ol ecel cam şarabın içmeye şüphən mi var?
Azrail gelince köksün üstünde sen korkudan,
Gözlerinden kanlı yaşı dökmeye şüphən mi var?*

*Yeryüzünde çalınıp sur, cümlemiz kalsak gerek,
Fanide yetmez deyip dört bir yana baksak gerek,
Toprağı vatan tutup, bir nece yıl yatsak gerek,
Ter türap içre tenin ilgemmeye şüphən mi var?*

*Günbegün saatbesaat⁹ ömrümüz geçmektedir,
Şol kafeste can kuşu feryat edip uçmaktadır,
Buna fani dünya derler, yığılıp uçmaktadır,
Cem olup mahlûk, kefenin biçmeye şüphən mi var?*

*Ah edip isyanına derdi derunim tab ile,
Birliğin bildirdi Mevla bize dört kitap ile,
Sen önünde uca yeşil sancağın ashap ile,
Ey Ömer, mahşer günü diz çökmeye şüphən mi var?*

(Mümtaz 2005)

“Bilmen kimindir” redifli koşma metni:

*Toyuğun mu¹⁰, kumu¹¹, yoksa sona mı?
Şunda bir telli var, bilmen kimindir?
Nasıp olup bizim göle kona mı?
Bir perli ballı var, bilmen kimindir?*

---

⁹ her an, her saat

¹⁰ tavuk

¹¹ güvercinden küçük, boz, gri renkli bir kuş

*Vahdetine delil etmiş Hudası,
Meftunudur şehrin beyi gedası,
Mest etti âlemi şirin edası,
Bir tatlı dili var, bilmen kimindir?*

*Gamzesi cellâttı, gözleri huni,
Velveleye verdi çarh-i gerduni,
Manend tubadır¹², kaddı-mevzuni,¹³
Bir ince beli var, bilmen kimindir?*

*Şeker tadı veren lebi kandı,¹⁴
Onun için âlem derdi mendidi,¹⁵
Sanma Yakup oğlu Yusuf kendidir,
Yanağı güllü var, bilmen kimindir?*

*Ömer nuş edeli aşkın seminden,¹⁶
Kurtulmadı gitti derdi-gamından,
Söylese dür döker gonca feminden¹⁷
Bir yüzü hâllı var, bilmen kimindir.*

(Mümtaz 2005)

Kitapta yer alan diğer bir aşık Gevheri'dir. Onun "Olmaz" redifli murabba-sına yer verilmiştir:

*Guş eyle sevdiğim, dinle zarımı,
Hiç bundan ziyada ah ü zar olmaz,
Nazar kıl, güzelim, alma ahımı,
Aşığı ağlatan berhudar olmaz,*

---

¹² Tuba boylu
¹³ biçimli boy
¹⁴ küp şeker
¹⁵ dert sahibi
¹⁶ aşkın zehri
¹⁷ gonca ağzılı

*Aşkin ile cismim yanar, tutuşer,
Sanma sinəm zahm oluban bitişer,
Sağ olursam bana aşkıb yetişer,
Cahanda bir böyle yadigar olmaz.*

*Bir melek neslidir aklımı alan,
Bildirip adına denilmez filan,
Bizi tan eylemez ahdi dil olan,
Divana meşrebik, bizde ar olmaz.*

*Gevheri'nin yarı bir sim bedendir,
Bulunmaz âlemde bir nazik tendir,
Talihim hiç yoktur, bilmen nedendir,
Kime dost oldumsa, kaçır, yar olmaz.*

(Mümtaz 2005)

Şiirlerden bir diğeri XVII. Asır aşığı Kâtibi'ye aittir. Dört bendden oluşan "Neyleyim" redifli koşma muhteva ve yapı bakımından Kâtibi'nin diğer şiirlerini çağrıştırmaktadır:

*Bahar oldu, kuru çaylar taşalı,
Söküldü gönlümün bendi neyleyim?
Hublar serdarına gönlüm düşeli,
Ciğer kebab oldu, yandı, neyleyim?*

*Bakın indi şol bülbülün zarine,
Âşık oldur kim sarıla yârine,
Getirmedi ahd-i ikrar yerine,
Dilber ikrarından döndü, neyleyim?*

*Müimin kulun cennet olur mezarı,
Dostun dosta kimyadır nazarı,
Yarım yadlar ilen kurmuş pazarı,
Gelmiş bana içer andı, neyleyim?*

*Kâtibi der: sil gönlümün pasını,
Arayıp bul, güzellerlin hasını,
Doldurmuş elinde zehir tasını,
Su su deyip ağı¹⁸ sundu, neyleyim?*

(Mümtaz 2005)

Ayrıca kitapta Nuri adlı bir sanatçının “Karar etmez” redifli bir ilahisine yer verilmiştir. Bu sanatçının şahsiyetini tam olarak belirleme imkânımız olmasa da şiirde kullanılan dil ve içerik onun Tokatlı Nuri’nin olma ihtimalini kuvvetlendirir:

*İlahi neylesin, ne etsin,
Gönül sensiz karar etmez.
Eğer dursun, eğer gitsin,
Gönül sensiz karar etmez.*

*Cihan başında bir saat,
Ne mümkündür ola rahat,
Olursa rövizayı¹⁹ cennet,
Gönül sensiz karar etmez.*

*Yendir ol bağı bostanı,
Yendir ol huri kılmanı,
Ferağınla yanar canı,
Gönül sensiz karar etmez.*

---

¹⁸ zehir

¹⁹ bahçe

*Muradı sensin ey Mevla,
Dilinde gayrı yok asla.
Olursa meskeni ruba.
Gönül sensiz karar etmez.*

*Sensen Nuru'nun yarı,
Yendir ol gayrı efkârı,
Ferağından yanar darı
Gönül sensiz karar etmez.*

(Mümtaz 2005: 174)

Adı zikredilen şairlerden başka kitapta, Ercişli Emrah'ın "Kal indi" redifli koşmasına, Karacaoğlan'ın "Dolana dolana", "Geleyi", "Demedim mi" redifli üç semaisine yer verilmiştir.

Şiirlerle ilgili yaptığımız kaynak taramasından bunların birçoğunun yayımlanmadığını tespit ettik. Örneğin, Gevheri'nin yukarıdaki dört bentlik "Olmaz" redifli murabbası, Prof. Dr. Şükrü Elçin'in hazırladığı Gevheri divanında beş dörtlük şeklinde ve küçük farklılıklarla yer aldığı halde (Elçin 1988: 443-444), Kâtibi'nin "Neyleyim" redifli koşması ile Âşık Ömer'in şiirleri ne M. F. Köprülü tarafından yayınlanan Türk Saz Şairleri kitabında (Köprülü 1962 a: 136-151, Köprülü 1962b: 250-314.), ne Şükrü Elçin'in "Âşık Ömer" eserinde (Elçin 1999), ne de Âşık Ömer ve Kâtibi ile ilgili ulaşabildiğimiz diğer yayınlarda yer almaktadır (Artun: 2005, Sakaoğlu 1989: 105- 251).*

Sonuç olarak, Azerbaycan ve Türkiye âşık şiiri arasındaki yakınlık ve ilişkiyi sadece aynı kültür kaynağından beslenmenin vermiş olduğu şekil ve muhteva özelliklerinde, icra ve sunumlarda görülen benzerliklerde sınırlı kalmadığı (Sakaoğlu 1993, Oğuz M. Öcal 2006: 138-166), sanatçıların repertuarlarda birbirlerinin eserlerine geniş şekilde yer vermiş olmalarında da görülmektedir.

Bu bağlamda halk kültürü ve özellikle klasik dönem edip ve şairler hakkında çalışma yaparken mümkün olduğu kadar bu konuda yakın Türk toplumlarında yapılan derleme ve inceleme eserlerin görülmesinde bir yarar olacağı kanısındayım.

KAYNAKLAR

1. Artun, Erman (2005), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, İstanbul, Kitabevi.
  2. Elçin, Şükrü (1998), *Gevheri Divanı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
  3. Elçin, Şükrü (1999), *Âşık Ömer*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
  4. Karasoy Yakup, Yavuz Orhan (2009), *Âşık Ömer Divanından Seçmeler*, Halk Şiirleri, Konya, Soflonline.
  5. Köprülü, M. Fuat (1962a), *Türk Saz Şairleri*, I. Cilt, Ankara, Güven Basımevi.
  6. Köprülü, M. Fuat (1962b), *Türk Saz Şairleri*, II. Cilt, Ankara, Güven Basımevi.
  7. Mümtaz Salman (1927), *El Şairleri*, İki Ciltte, I. Cilt, Bakı.
  8. Mümtaz Salman (1928), *El Şairleri*, İki Ciltte, II. Cilt, Bakı.
  9. Mümtaz, Salman (2005), *El Şairleri*, (Latin alfabesine aktaran, ön söz, izah ve şerhlerin müellifi Ağalar Mirza), Bakı, Seda matbaası.
  10. Oğuz, M., Öcal (2006), *“Âşık Şiiri (XVI-XX yüzyıl)”* Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
  11. Sakaoğlu, Saim (1989), *“Türk Saz Şiiri”*, Türk Şiiri Özel Sayısı III. Cilt. Ankara, TDK Yayınları.
  12. Sakaoğlu, Saim (1993), *16. yüzyıl Anadolu ve Azerbaycan Âşıklarının Karşılıklı Etkilenmeleri*. www.akmb.gov.tr/turkce/
-